

DE ACHTERUITGANG VAN DE ORCHIDACEAE IN ZUID-LIMBURG III

door
J. H. M. HILGERS

Orchis purpurea Huds., Bruine Orchis.

De mooie Bruine Orchis is een opvallende verschijning in de eikenhaagbeukenbossen en soms in de kalkgraslanden van het middengedeelte van Zuid-Limburg. Het centrum van de verspreiding is het Gerendal.

De verspreiding van deze soort is merkwaardig. Ten westen van Valkenburg en ten oosten van Gulpen is ze altijd zeldzaam geweest en komt ze nu niet meer voor. Dit geldt echter niet alleen voor Nederlands gebied maar ook voor aangrenzend Duits en Belgisch gebied. In 1926 vermeldt H ö f f n e r dat ze in Rijnland-Westfalen al lang niet meer gevonden is. In het westen op Belgisch gebied was een vindplaats bekend bij Teuven, maar ook daar is ze waarschijnlijk verdwenen.

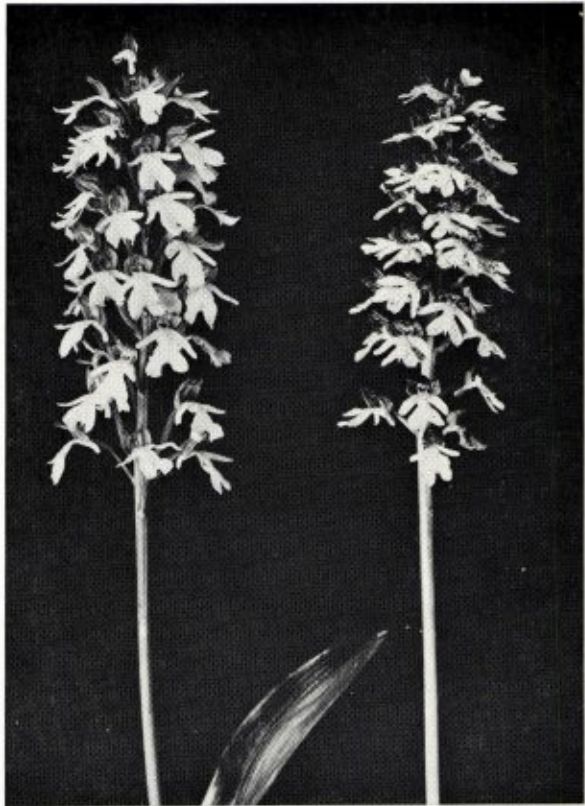
Momenteel bereikt deze soort ten westen van de Rijn bij Valkenburg zijn noordgrens. Er is eerder sprake van een noordelijke enclave, dan van een noordelijke uitloper van het zuidelijker gelegen verspreidingsgebied. Dit geldt dan, voor zover ik dat kon nagaan, alleen voor het gebied westelijk van de Rijn. Wanneer we ze westelijk van Valkenburg willen vinden moeten we naar de kalkheuvels van Normandië waar ze weer volop voorkomt. Deze soort is wellicht erg nauw verwant aan *Orchis militaris* waar ze vrij regelmatig mee bastaardeert. Deze bastaarden vertonen soms een soort heterosis-effect; ze zijn groter en hebben vaak meer bloemen dan de beide stamouders. De vindplaats waar dit verschijnsel vooral optreedt is het Gerendal waar deze bastaarden ieder jaar te vinden zijn.

In het zeer beperkte areaal om Valkenburg en Wylre vinden we enkele plaatsen met honderden individuen. Ondanks het feit dat het één der meest geplukte orchideeën was volgens de W e v e r, kunnen we op de vindplaatsen waar ze altijd al voorkwam nauwelijks van een achteruitgang spreken. Wel zijn vele vindplaatsen verloren gegaan. Hetzelfde is trouwens vrij algemeen voor vele soorten in Zuid-Limburg.

Tegenwoordig is weer een vooruitgang te constateren van de populaties door de beschermende maatregelen. Evenals van *Ophrys insectifera* kan ook van deze soort gezegd worden dat ze stand zal houden zolang er eikenhaagbeukenbossen op de kalkhellingen langs de Geul voorkomen.

Ze is vooral te vinden in lichte hakhoutbossen vnl. langs de kalkrijke benedenranden en in de bosmantels. Ze is sterk gebonden aan krijt en waar ze voorkomt hebben we hier altijd te doen met het zg. orchideeën-eikenhaagbeukenbos. Ze komt bijvoorbeeld voor met *Ophrys insectifera* en soms met *Cephalanthera damasonium*.

Wanneer het hellingbos gekapt wordt, kan ze in deze kaalkapvlakten standhouden en vinden

Orchis purpurea Huds.

Bruine Orchis, uit Wylre, (links, zuivere albino; rechts, type).

Foto uit foto-archief de Wever.

we ze samen met brandnetels en met toortsen. We kunnen dit soms goed zien in het Gerendalbos. Als het hakhout te hoog en te dicht wordt en er minder licht op de bosbodem doordringt wordt ze waarschijnlijk schaarser. Dit is volgens mij een aanwijzing dat ze vooral thuisheert in de lichtere bosmantels en niet in het bos zelf, of daar althans na verloop van tijd verdwijnt.

De Wever kende tussen de 20 en 30 vindplaatsen, vnl. in de gemeenten Valkenburg en Wylre. In Eys-Wittem en in Vaals waren er 2 of 3. Volgens Gregoire schijnt ze ook nog voorgekomen te zijn op de Bemelerberg en te Maastricht, maar de Wever noemde deze vindplaatsen nooit. Hij vermeldt dat ze op de Pietersberg aan Nederlandse zijde niet voorkomt, alleen aan de Belgische kant bij Teuven. Ook voor 1900 wordt vaker uitdrukkelijk gezegd dat ze op de Pietersberg niet voorkomt.

De Wever beschouwde de vindplaatsen Gerendalbos, Oombos en Moordgerendal als één vindplaats n.l. het Gerendal en hij noemde deze reeds voor 1910. In de Wylrebossen waren vroeger meer plekken waar ze voorkwam. In dit geval bedoel ik met de Wylrebossen het complex met Dolsberg of Wrakelberg en tezamen hiermee de z.g. bossen bij Beritzehoven. Eigenlijk hoort bij dit complex ook het Stokkembos, ofwel het bos „In den Elzenstond”, zoals het in de volksmond heet. Dit is het bos ten zuiden van Stokkem en Berghoven. Voor het geval van de Bruine orchis beschouw ik dit laatste bos als een aparte vindplaats. In dit bos zijn dan weer twee vrij ver van elkaar verwijderde plaatsen waar ze voorkomt. Een van deze plaatsen grenst aan de Berghofweide bij Berghoven; het is een klein bosje dat nog bij het Stokkemberbos hoort.

De ligging van de vindplaatsen Schleiker(?) -bos, de Leunder(?) en de Heitjesberg(?) is mij niet bekend. Het is mij ook niet bekend of de bruine orchis nog in de gemeente Epen voorkomt. Huidige gegevens van dit gebied rond Epen zijn schaarser dan gegevens over de westelijker gelegen reservaten.

Tegenwoordig vinden we de grootste populaties in het Gerendalbos (300-400) en het Oombos (500-600). Ik schat het aantal vindplaatsen dat over is op 5-6 in Valkenburg, 4-5 in Wylre en 1-2 in Gulpen en Epen.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Sint Pieter O.	Gregoire. 1952. Niet vermeld door de Wever.
Gronsveld	2. Savelsbos.	Gregoire. 1952. Niet vermeld door de Wever.
Bemelen	3. Bemelerberg.	Gregoire. 1952. Niet vermeld door de Wever.
Valkenburg	4. Sint Jansbos.	De Wever. 1920.
"	5. Biebos.	De Wever. ± 1910.
"	6. De Leunder.	De Wever. 1920.
"	7. Schleikerbos.	De Wever. 1920.
"	8. Körverbos.	Van Loo. 1966. 6 ex.
"	9. Schaelsberg.	De Wever. ± 1910.
"	10. Korbos.	De Wever. 1908.
"	11. Sousberg.	De Wever. 1908.
"	12. Heitjesberg.	De Wever. ± 1910.
"	13. Gerendalbos.	Van Loo. 1966. 549 ex.
"	14. Oombos.	Van Loo. 1966. 368 ex.
"	15. Moordgerendal.	Van Loo. 1966. 43 ex.
"	16. Grachterbos.	Van Loo. 1966. 18 ex.
Wylre	17. Keuteberg.	Gregoire. 1936. Misschien nog aanwezig?
"	18. Wylrebossen.	Van Loo. 1966. 14 ex.
"	19. Stokkemberbos.	Van Loo. 1966. 137 ex.
"	20. Ingwegen.	De Wever. ± 1910.
"	21. Gronzeledel, Esschenberg.	Van Loo. 1966. 16 ex.
"	22. Dekensbos.	Van Loo. 1966. 6 ex.
Schimmert	23. Hazendel.	Gregoire. 1952.
Gulpen	24. De Bek.	Dijkstra. 1966. 15 ex.
Eys-Wittem	25. Eiserbossen.	De Wever. ± 1910.
"	26. Epen, Onderste en Bovenste bos.	Gregoire. 1952. Nog aanwezig?
Vaals	26. Lemiers.	De Wever. 1931. 2 ex. naar opgave van J. Deckers.

Resumerend kan gezegd worden dat van de ongeveer 30 vindplaatsen, die in de literatuur bekend zijn, er nog ongeveer 10 over zijn. Het aantal individuen was in 1966 tussen 1000 en 2000.